

I. Pecherans'kyu

THE PROBLEM OF SCIENCE AND RELIGION CORRELATION IN THE CHRISTIAN APOLOGETICS OF S.S. GLAGOLEV

The article reveals the main apologetical features in the studies of Sergiy Glagolev (1865-1937), the professor of Moscow Religious Academy. He was an representative of orthodox spiritual-academic philosophy. His works remain unknown till our days. Having analyzed the articles of that time Orthodoxical periodicals by Sergey Glagolev we concluded that the main characteristic was his approach to the science and religious problem's solving. He used evolutionary theories of late XIX-th - the beginning of the XX-th centuries and attempts of "scientific substantiation of religious grounds".

Key words: Moscow Religious Academy, religious and academic philosophy, S. Glagolev, main theology, apologetics, evolutionism, science, religion.

© I. Печеранський

Надійшла до редакції 30.11.2011

УДК 211 "12": 111.1

ІМ'Я "ΤΑΥΤΟΝ" У ТЕОЛОГІЧНІЙ ОНОМАСІОЛОГІЇ ДІОНІСІЯ АРЕОПАГІТА

ВОЛОДИМИР ПОПОВ,

кандидат філософських наук, доцент Донецького національного університету

У статті розглядається проблема тлумачення змісту поняття "тотожність (ταύτον)" у "Corpus Areopagiticum", яке представлено в ньому як одне з Божественних імен. Проведено історико-філософський аналіз уривку з твору "Про Божественні імена" з наведенням першоджерела та існуючих перекладів. На цій підставі здійснено перший переклад цього уривку українською мовою. Автором зроблено висновок про апофатичний характер діонісієвої ономасіології, що стала однією із засад візантійської філософії.

Ключові слова: теологічна ономасіологія, тотожність, тожсамість, ідентичність, апофатична теологія, неоплатонізм.

Постановка проблеми. Зібрання творів, підписаних ім'ям Діонісія Ареопігита, учня апостола Павла, є одним із найбільш утаємничених в історії світової філософської та богословської думки. Від часу появи в тодішньому "інтелектуальному обігу" в 532 році воно викликає цікавість не лише з боку власне теологів, але й філософів, істориків, літературознавців. Загальним і досі не вирішеним є питання авторства "Corpus Areopagiticum", богослови сперечаються про його належність до православ'я чи монофізитства, філософи досліджують ступінь впливів на нього неоплатонізму, містики всіх часів звертаються за натхненням до цих таємничих творів. Як пише сучасний дослідник та перекладач творів Діонісія Ареопігита Г. М. Прохоров, вони (тобто твори) "виводять за межі того, що може бути осягнено розумом, до Вічного і є "бродильним ферментом" культур чи не всіх християнських країн" [1, с. 5].

Ареопігитики, як прийнято називати це зібрання творів, як відомо, складаються з трьох великих трактатів: "Про небесну ієрархію (Περὶ τῆς οὐρανόθεν ἱεραρχίας)", "Про церковну ієрархію (Περὶ τῆς

ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας)" та "Про Божественні імена (Περὶ Θεῶν Ονομάτων)". Додатковими елементами "Corpus Areopagiticum" є короткий трактат (у формі послання) "Про містичну теологію (Περὶ μυστικῆς θεολογίας)" та десять листів.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми. Філософсько-теологічні спекуляції найбільшого за обсягом твору Ареопігитик "Про Божественні імена" майже із часу появи стали об'єктом для різноманітних інтерпретацій. Православні богослови, починаючи від Іоана Скіфопольського та Максима Сповідника, тлумачили цей текст Діонісія як обґрунтування своєї ортодоксії, а монофізити від часів Севіра вбачали в них авторитетне підтвердження власних доктрин. Альберт Великий і Тома Аквінат у своїх коментарях на твір Ареопігита будували власну метафізику.

Історико-філософські тлумачення теологічної ономастики Діонісія Ареопігита більш критичні та об'єктивні в порівнянні із цими спекуляціями. Згідно з позицією західних дослідників Б. МакГінна та

Дж. Діллона, в основі ономастики автора трактату лежить християнська інтерпретація категорій та понять найбільш значущого для тодішньої філософії діалогу Платона "Парменід", який вивчався й коментувався всіма неоплатонічними школами. Діонісій свій теологічний проект формує як власний варіант відповіді на проблемні запитання, що порушувалися й у самому діалозі, і в неоплатонічних коментарях до нього. Саме цим слід пояснювати близькість методології Діонісія до філософії "Парменіда", на якій наголошують, і спорідненість містичної теології Ареопігитика із коментарями неоплатоніків до діалогу Платона, яку досліджували такі вчені, як Е. Корсіні та С. Лілла. Новий прогрес у розумінні справжнього сенсу теології Ареопігитика, на нашу думку, також буде пов'язаний із поглибленням розуміння позиції Діонісія в неоплатонічних дискусіях навколо платонівського "Парменіда". Це можливо через виявлену нещодавно залежність Ареопігитика від філософії останнього сcholарха Афінської академії Дамаскія та розуміння оригінальності філософського проекту Дамаскія, який радикально відрізняється від поглядів, звичайних для неоплатонічної школи. Ці два досягнення історико-філософської науки, тобто розуміння особливостей системи Дамаскія та виявлення принципової залежності Ареопігитика саме від цієї філософської концепції, і роблять можливою адекватну, на нашу думку, інтерпретацію теології трактату "Про Божественні імена".

Щодо українсько-російської історико-філософської спільноти, то після перекладів та коментарів О. Ф. Лосєва найбільш цікавими є інтерпретації російських дослідників В. М. Лур'є [2] та Д. С. Бірюкова [3], молодих українських учених Г. В. Христокіна [4] та Ю. П. Чорноморця, який у своїй монографії "Візантійський неоплатонізм від Діонісія Ареопігита до Геннадія Схоларія" [5] присвячує трактату Ареопігита "Про Божественні імена" цілий підрозділ.

Однак ні в цьому підрозділі, ні в досить докладній статті Д. С. Бірюкова "Ареопігитський корпус: вчення про Бога та про Божественні імена" [3] ми не знаходимо достатнього тлумачення зазначеної нами категорії, яка перетворилася в Діонісія на одне з імен Божих.

Метою нашої статті є історико-філософський аналіз змісту книги "Про Божественні імена", точніше тієї її частини, що стосується інтерпретації категорії Тотожності, яка розглядається Діонісієм як одне з Божих імен, з уточненням перекладів цього уривка.

Виклад основного матеріалу. У трактаті Діонісія Ареопігита "Про Божественні імена" надається тлумачення 35 імен Бога, більша частина яких запозичена зі Святого Письма, частина ж - із неоплатонічних схолий та творів самого Платона. Зокрема, тлумачаться такі імена Бога, як: Благо, Світло, Краса, Любов, Сутність, Життя, Мудрість, Розум, Слово, Істина, Сила, Справедливість, Порядунок, Великий, Малий, Той же (Тотожний), Другий (Інший), Подібний, Неподібний, Рухаючий, Нерухомий, Рівний, Старий днями, Юний, Вседержитель, Світ, Всеоб'єднувальний, Саможиття, Самобуття, Самосила, Святий Святих, Цар над царями, Господь господарів, Бог богів, Єдине.

Платонівська категорія "тотожність (ταύτων)", яка стає іменем Бога (Той же) разом зі спорідненими з нею категоріями "іншості (ετερών)", "спокою (στάσις)" та "руху (κίνησις)" (відомим із платонів-

ського "Софіста"), розглядається в дев'ятому розділі "Про імена "Великий", "Малий", "Той же", "Інший", "Подібний", "Неподібний", "Спокій", "Рух", "Рівність"

Утім, автор Ареопігитика при наданні Богові імені Таύτων посилається на одне з місць 101-го псалму (Пс. 101, 28), у якому говориться: "Ти ж усе той самий". Грецькою цей вираз виголошується так: "Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ", латиную: "Tu autem idem ipse es". Сучасний же переклад Біблії російською намагається уникнути використання виразу "той самий" і просто проголошує: "Но Ты, Всевышний, неизменен" [6, с. 577]. Таким чином, посилаючись на біблійні слова-метафори, Діонісій намагається знайти їх аналоги в категоріальній мережі платонізму та неоплатонізму подібно до Климента Александрійського (на якого посилається в одному місці автор Ареопігитика), знайти згоду між біблійним одкровенням та платонівською мудрістю. Який при цьому сенс він надає платонівській категорії "ταύτων" розглянемо за текстом дев'ятої частини трактату "Про Божественні імена".

У грецькому оригіналі четвертий підрозділ цієї частини, де йдеться про тотожність, має такий вигляд:

"Τὸ δὲ ταύτων ὑπερουσίως αἰῶδιον, ἀτρεπτον, ἐφ' ἑαυτοῦ μένον, αἰεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχον, πᾶσιν ὡσαύτως παρὸν καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἐφ' ἑαυτοῦ σταθερῶς καὶ ἀχράντως ἐν τοῖς καλλίστοις πέρασι τῆς ὑπερουσίως ταυτότητος ἰδρυμένον, ἀμετάβλητον, ἀμετάπτωτον, ἀρρέπές, ἀναλλοίωτον, ἀμιγές, αὐλον, ἀπλοῦστατον, ἀπροσδεές, ἀναυξές, ἀμείωτον, ἀγένητον, οὐχ ὡς μήπω γενόμενον ἢ ἀτελείωτον ἢ ὑπὸ τοῦδε ἢ τὸδε μὴ γενόμενον, οὐδ' ὡς μηδαμῆ μηδαμῶς ὄν, ἀλλ' ὡς ὑπὲρ πάντων ἀγένητον καὶ ἀπολύτως ἀγένητον καὶ αἰεὶ ὄν καὶ αὐτοτελές ὄν καὶ ταύτων ὄν καθ' ἑαυτὸ καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ μονοειδῶς καὶ ταυτοειδῶς ἀφοριζόμενον καὶ τὸ ταύτων ἐξ ἑαυτοῦ πᾶσι τοῖς μετέχειν ἐπιτηδεῖσις ἐπιλάμπον καὶ τὰ ἕτερα τοῖς ἑτέροις συντάττον, περιουσία καὶ αἰτία ταυτότητος ἐν ἑαυτῷ καὶ τὰ ἐναντία ταυτῶς προέχον κατὰ τὴν μίαν καὶ ἐνικὴν τῆς ὅλης ταυτότητος ὑπερέχουσαν αἰτίαν"

(виділено нами - В.П.) [7, с. 496, 498, 500].

Оскільки українських перекладів "Corpus Areopagiticum" не існує, звернемося до сучасного російського перекладу Г. М. Прохорова, опублікованого в найновішому, майже академічному виданні творів Діонісія Ареопігита:

"Имя **То же** указывает на сверхсущественно Вечное, непреложное, пребывающее в Себе, равным образом всегда Самому Себе равное; одновременно во всем равным образом присутствующее; твердо и чисто Само по Себе в Себе в наилучших пределах сверхсущественной **тотждественности** утвержденное, неизменяемое, постоянное, неуклонное, неизменное, беспримесное, невестественное, простейшее; не имеющее в чем либо нужды, не растущее, не убывающее, нерожденное; не как бы еще не рожденное, или не полностью, или чем-то или в каком-то качестве не рожденное, и не как будто никогда никоим образом не сущее; но как высшее всего нерожденного, абсолютно нерожденное, вечно сущее; Сущее совер-

шенним-в-собственном-смысле-слова; Сущее тем же самым Само по Себе; Самим Собой единообразно и тождественнообразно определяемое; тем же самым из Себя всем достойным причастовать сияющее; одно с другим сочетающее по причине избытка **тождества**; проилюстрированное в Себе равным образом и противоположности, будучи одной-единственной превосходящей **тождественность** Причиною **ВСЯКОЙ тождественности**" (*виділено також нами - В.П.*) [7, с. 497, 499, 501].

Таким чином, використовуючи слова "тотожність (тождество та тождественность)" у поясненні сенсу цього імені Бога, перекладач уникає використовувати його при перекладі самого імені $\tau\alpha\upsilon\tau\acute{o}\nu$, яке з грецької перекладається як Тотожність (Ідентичність). Утім, і в сучасному англійському перекладі ми, замість звичайного сучасного "identity", зустрічаємо слово "same", хоча в поясненнях є й "identity", й "identically":

"But the **same** is superessentially everlasting, inconvertible, abiding in itself, always being in the same condition and manner; present to all in the same manner, and itself by itself, upon itself, firmly and purely fixed in the most beautiful limits of the superessential **sameness**, without changing, without falling, without swerving, unalterable, unmingled, immaterial, most simplex, self-sufficient, without increase, without diminution, unoriginated, not as not yet come into being, or unperfected, or not having become from this, or that, nor as being in no manner of way whatever, but as all unoriginated, and absolutely unoriginated, and ever being; and being self-complete, and being the same by itself, and differentiated by itself in one sole and same form; and shedding sameness from itself to all things adapted to participate in It; and assigning things different to those different; abundance and cause of **identity**, preholding **identically** in itself even things contrary, as befits the One and unique Cause, surpassing the whole **identity**" [8, p. 256] (*виділено знову ж нами - В.П.*)

Це місце в "Corpus Areopagiticum" латиною, перекладене ще Еріугеною та згодом виправлене, має такий вигляд:

"**Idipsum** vero superessentialiter aeternum, inconversibile, in seipso manens semper secundum eadem et similiter habens, omnibus similiter praesens, et idipsum per seipsum a seipso, firmiter et incontaminatum in formosissimis summis, magna immutabilitate, et naturali collocatum societate intransmutabile, incasuale, inflexibile, inalienatum, purum, immateriale, simplicissimum, non indigens, non crescens, non diminutum, non genitum, non sic, non quomodo aut factum aut imperfectum, aut ab hoc aut hoc non factum, nullo modo nunquam nusquam ov, sed sicut omne ingenitum et absolute ingenitum, et semper ov, et ipsum perfectum ov, et idipsum ov per seipsum, et a seipso uniformiter et aequiformiter segregatum, et idipsum ex seipso omnibus participari opportunis superillucens, et altera alteris componens, magnitudo et causa naturalis immutabilis societatis in seipso, et contraria similiter supereminens secundum unam et singularem totius naturalis immutabilis societatis supereminentem causam" [9].

У чому полягає причина того, що всі перекладачі так ретельно уникають використовувати слово "тотожність (тождество, identity, identitas)" при перекладі грецького $\tau\alpha\upsilon\tau\acute{o}\nu$ у цьому місці діонісієвих теолого-ономасіологічних студій?

Секрет криється, мабуть, у тому, що сам автор Ареопагітик, намагаючись установити паралелі між Святим Письмом та діалогами Платона, указав на походження цього імені Бога саме з біблійного джерела, у якому зазвичай про жодну тотожність (у платонівському космологічному сенсі) мова не йде. Будь-який перекладач, маючи перед собою текст Біблії своєю національною мовою, не перекладе $\tau\alpha\upsilon\tau\acute{o}\nu$ як тотожність. Хоча сучасний грецький переклад [10] дозволяє таку новацію. У ньому ми знаходимо заміну $\tau\alpha\upsilon\tau\acute{o}\nu$ на $\tau\alpha\upsilon\tau\acute{o}\tau\eta\tau\alpha$, що однозначно перекладається як "тотожний", "ідентичний".

Та й подальша експлікація $\tau\alpha\upsilon\tau\acute{o}\nu$, яка включає в себе такі предикати, як вічність, незмінність, рівним чином завжди Самому Собі, рівність, постійність, неухильність і таке інше, дозволяє розглядати ім'я "Той самий (То же, Same, Idipsum)" як "Тожсамість (тотожність)". На підставі цього насамкінець ми маємо намір запропонувати свій попередній переклад цього фрагменту трактату "Περὶ Θεῶν Ονομάτων" на підставі оригіналу та зв'язки із сучасними наведеними перекладами:

"Ім'я Тожсамість вказує на надсуттєво Вічне, не порушне, що перебуває в Собі, рівним чином завжди Самому Собі рівне; одночасно в усьому рівним чином присутнє; твердо й чисто Саме по Собі в Собі найкращих межах надсуттєвої тотожності стверджене; незмінне, постійне, неухильне, незмінне, без жодної домішки, нематеріальне, найпростіше; що не має потреби в чомусь, таке, що не росте, не убиває, не народжене; не ніби ще не народжене, або не повністю, або щось, або в якомусь як ненароджене, і не ніби ніколи жодним чином не суще; але як вище всього ненародженого, абсолютно ненароджене, вічно суще; Сущє досконале-у-власному-сенсі слова; Сущє тим самим Саме по Собі; Самим Собою одноманітно й тотожньо-подібно визначене; тим же самим із Себе всім гідним причетним сяюче; сполучене з іншим через надлишок тотожності; що має в Собі рівним чином і протилежності, та є однією єдиною з них, що перевершує тотожність, причиною всякої тотожності".

Зрозуміло, що ми жодним чином не претендуємо на досконалість свого перекладу, тим більше, що складна мова "Corpus Areopagiticum" потребує ретельних зусиль ще багатьох філософів та перекладачів, але нехай наш переклад стане першою ластівкою щодо розуміння та витлумачення рідною мовою найзагадковішого твору пізньоантичної мудрості.

Висновок

На підставі зробленого нами перекладу уривку трактату "Про Божественні імена" стає зрозумілим, що тотожність тлумачиться Діонісієм Ареопагітом у платонічному, точніше неоплатонічному дусі. Тотожність (тожсамість, ідентичність) розглядається як одне з імен Бога, що вказує на його "сталість, постійність, неухильність, незмінність..." На думку Ареопагіта, це означає, що зазвичай імена Божественного, якими оперує філософія та теологія, є назвами діяльності Бога. А сам Бог-Діяч є вищим за всі поняття та імена, є абсолютно "невимовним". Апофатизм є найвизначнішою рисою філософії Діонісія, а його "Corpus Areopagiticum" можна, перефразуючи вислів К. Г. Маркса щодо гегелівської "Феноменології духу", назвати витокком і таємницею візантійської філософії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Прохоров Г. М. От переводчика / Г. М. Прохоров // Дионисий Ареопагит. Сочинения. Толкования Максима Исповедника / Дионисий Ареопагит ; Максим Исповедник ; [пер. с гр. Г. М. Прохоров]. - СПб. : Алетейя ; Издательство Олега Абышко, 2002. - С. 5-25.
2. Лурье В. М. История Византийской философии. Формативный период / В. М. Лурье. - СПб. : Аxioma, 2006. - XX+553 с.
3. Бирюков Д. С. Ареопагитский корпус: учение о Боге и о Божественных именах / Д. С. Бирюков // Антология восточно-христианской богословской мысли. Ортодоксия и гетеродоксия : в 2-х тт. / Г. И. Беневич, Д. С. Бирюков ; [под науч. ред. Г. И. Беневича, Д. С. Бирюкова ; сост. Г. И. Беневич]. - Т. 2. - С. 7-18.
4. Христокин Г. Філософія грецької патристики як східно-християнський неоплатонізм / Г. Христокин [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://theology.in.ua/ua/br/theological_source/patristic/37839/.
5. Чорноморець Ю. Візантійський неоплатонізм від Діонісія Ареопагіта до Геннадія Схоларія / Ю. Чорноморець. - К. : Дух и Літера, 2010. - 569 с.
6. Библия. Современный перевод библейских текстов. - М. : World Bible translation Center, 2001. - 1150 с.
7. Дионисий Ареопагит. Сочинения. Толкования Максима Исповедника / Дионисий Ареопагит ; Максим Исповедник ; [пер. с гр. Г. М. Прохоров]. - СПб. : Алетейя; Издательство Олега Абышко, 2002. - 854 с.
8. Dionysius the Areopagite. The Divine Names / Dionysius the Areopagite // Dionysius the Areopagite on the Divine Names and the Mystical Theology ; [J. Parker (trans.)]. - L. : Ibis Press, 2004. - 986 p.
9. Sancti Dionysii Areopagitae liber tertius de divinis nominibus // Libri Sancti Dionysii Areopagitae, Quos Joannes Ierugena Transtulit De Graeco in Latinum, Jubente ac Postulante Rege Carolo Ludovici Imperatoris Filio / Sancti Dionysii Areopagitae [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.binetti.ru/collectio/theologia/areopag/nomin.shtml>.
10. Άγιος Διονύσιος ο Αρεοπαγίτης: Περί Θείων Ονομάτων / Άγιος Διονύσιος ο Αρεοπαγίτης // ΟΜΟΛΟΓΙΑ ΠΙΣΤΕΩΣ. Το blog αφιερώνεται στη μνήμη του παπά Φώτη του Λαυριώτη [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://paterikakeimena.blogspot.com/2011/05/9.html>.

V. Popov

THE NAME "ΤΑΥΤΟΝ" IN THEOLOGICAL ONOMATOLOGY DIONYSIUS THE AREOPAGITE

In the article the problem of interpretation of the notion of "identity (ταύτον)" is examined in the "Corpus Areopagiticum", which is presented in it as one of the Divine names. The historical and philosophical analysis of complex of teologo-philosophical the passage from the works of "The Divine names" is conducted by research of both original sources and the existing translations. On this basis, made the first translation of the text in the Ukraine language. The author concludes apophatic character Dionysius'es onomatology that has become one of the foundations of a byzantine philosophy.

Key words: *theological onomatology, identity, personality, identity, Apophatic theology, neoplatonism.*

© В. Попов

Надійшла до редакції 10.01.2012

УДК 1: 316. 62

ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КАТЕГОРІЇ "ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ"

ОЛЕКСІЙ САБАДУХА,

аспірант кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка

У статті досліджено проблему відповідальності. З'ясовано методологічне підґрунтя аналізу проблеми відповідальності. Доведено, що лише індивід особистісного рівня розвитку сутнісних сил здатний до відповідальної діяльності.

Ключові слова: *відповідальність, продукт діяльності, суспільні відносини, методологія, концепція сутнісних сил людини.*

Постановка проблеми та стан її вивчення. Актуальність дослідження проблеми відповідальності обумовлена деградаційними процесами в сучасному світі й українському суспільстві зокрема. Сучасна українська політична еліта, з одного боку, не відчуває відповідальності за процеси життєзабезпечення, а з іншого, відтворює безвідповідальні

відносини в суспільстві. Проблемою відповідальності в соціальній філософії займалися як зарубіжні філософи: К.-О. Апель, Д. Бюлер, Г. Йонас, Дж. Ролз, так і вітчизняні - А. Єрмоленко, О. Гомілко та інші. Уважаємо, що в соціальній філософії недостатньо досліджено методологічне підґрунтя для аналізу проблеми відповідальності різних суб'єктів